

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.136>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ ЯК УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ОКРЕМІ ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Ковальчук О.Б.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0001-5547-1625
e-mail: olena.b.kovalchuk@lpnu.ua

Лебідь К.О.,

студентка IV курсу Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0009-0008-1312-3540
e-mail: karyna.lebid.pv.2021@lpnu.ua

Ковальчук О.Б., Лебідь К.О. Правовий статус викривачів корупції як учасників кримінального провадження: окремі законодавчі прогалини та перспективи їх подолання.

У статті розглянуто проблемні питання правового регулювання статусу викривачів корупції як самостійних учасників кримінального провадження, виявлено основні термінологічні неузгодженості нормативно-правових актів щодо формування категорії «викривач», розмежовано правовий статус викривача корупції від статусу заявника, потерпілого та свідка, проаналізовано основні законодавчі прогалини і запропоновано шляхи вдосконалення національного законодавства з питань наділення викривача окремими процесуальними правами та обов'язками на різних стадіях кримінального процесу.

Враховуючи перспективи імплементації європейських стандартів запобігання корупції та необхідність ефективного функціонування інституту викривачів в Україні, пропонується: запровадити на законодавчому рівні єдине (уніфіковане) визначення викривача, зокрема під викривачем розглядати фізичну особу, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, вчинених іншою особою та не встановлювати перелік видів діяльності для набуття статусу викривача, оскільки прив'язування статусу викривача до конкретних видів діяльності

може створювати зайві перешкоди на практиці, коли постає питання про виконання особою цієї обов'язкової умови; розмежувати на законодавчому рівні правовий статус викривача від заявника, потерпілого та свідка; відокремити поняття «прав» викривачів від їх «гарантій»; забезпечити участь викривача у слідчих (процесуальних) діях на правах самостійного учасника кримінального провадження; запровадити винесення окремого процесуального рішення щодо визнання чи відмови у визнанні особи викривачем корупції; деталізувати та спростити процедуру виплати винагороди викривачу; забезпечити виплату винагороди за пропорційним методом із можливістю залучення до виплати, окрім держави, інших джерел коштів; запозичити досвід іноземних держав з питань встановлення окремих видів покарань за переслідування викривачів та з питань розробки спеціальних законів, що спрямовані на захист і підтримку викривачів корупції.

Ключові слова: правовий статус, корупція, викривач, кримінальне провадження, корупційне кримінальне правопорушення, законодавчі прогалини, реформування.

Kovalchuk O.B., Lebid K.O. The legal status of corruption whistleblowers as participants in criminal proceedings: certain legislative gaps and prospects for overcoming them.

The article examines the problematic issues of legal regulation of the status of corruption whistleblowers as independent participants

in criminal proceedings, reveals the main terminological inconsistencies of normative legal acts regarding the formation of the «whistleblower» category, distinguishes the legal status of a corruption whistleblower from the status of an applicant, victim and witness, analyzes the main legislative gaps and proposes ways of improving the national legislation on granting whistleblowers with separate procedural rights and obligations at various stages of the criminal process.

Taking into account the prospects for the implementation of European standards for the prevention of corruption and the need for the effective functioning of the institute of whistleblowers in Ukraine, it is proposed to: introduce at the legislative level a single (unified) definition of a whistleblower, in particular, a whistleblower should be considered a natural person who, in the presence of the belief that the information is reliable, reported possible facts corruption or corruption-related offenses committed by another person and not to establish a list of types of activities for acquiring whistleblower status, since tying the whistleblower status to specific types of activities may create unnecessary obstacles in practice when the question arises of a person's fulfillment of this mandatory conditions; distinguish at the legislative level the legal status of the whistleblower from the applicant, the victim and the witness; to separate the concept of «rights» of whistleblowers from their «guarantees»; to ensure the whistleblower's participation in investigative (procedural) actions as an independent participant in criminal proceedings; introduce a separate procedural decision regarding the recognition or refusal to recognize a person as a corruption whistleblower; to detail and simplify the procedure for paying the reward to the whistleblower; to ensure the payment of remuneration according to the proportional method with the possibility of involving other sources of funds, in addition to the state; to borrow the experience of foreign countries on issues of establishing certain types of punishments for prosecution of whistleblowers and on issues of developing special laws aimed at protecting and supporting corruption whistleblowers.

Key words: legal status, corruption, whistleblower, criminal proceedings, corruption criminal offense, legislative gaps, reformation.

Постановка проблеми. Корупція в державі є деструктивним явищем, яке завдає болючого удару по всіх сферах суспільного життя. Недовіра до органів влади, загроза демократії та національній безпеці, соціальна несправедливість, економічна нестабільність, зростання злочинності та дискредитація права як основного інструменту регулювання життя держави і

суспільства – все це є наслідком неефективної антикорупційної політики держави.

Зважаючи на те, що така політика на пряму залежить від участі в ній громадськості, вважаємо, що викривачі, діяльність яких спрямована на запобігання та протидію вказаному явищу, повинні бути належним чином захищені законодавством, наділені необхідними правами та юридичними гарантіями. Видається необхідним детально дослідити їх правовий статус саме в межах кримінального провадження, коли викривачі потребують максимального захисту від можливих переслідувань з боку осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення.

Метою статті є дослідження правового статусу викривачів корупції в Україні як учасників кримінального провадження з метою виявлення законодавчих прогалин у його регулюванні та розробки пропозицій для їх усунення.

Стан опрацювання проблематики. Вивчення питання інституту викривачів корупції в Україні перебуває у площині наукових досліджень багатьох вчених, зокрема, дослідженням окремих питань правового статусу викривачів у кримінальному провадженні, займалися: О.С. Бондаренко, К.Л. Бугайчук, І.В. Гловюк, В.В. Карелін, В.В. Комашко, С.О. Кравченко, О.П. Кучинська, В.В. Луцик, В.В. Михайленко, О.А. Моргунов, І.С. Огерук, Н.О. Прібиткова, К.Р. Резворович, А.А. Страшок, В.М. Трепак, А.Б. Фодчук, Ю.В. Циганюк та інші.

Виклад основного матеріалу. Корупція є негативним соціальним та економічним явищем, яке на сьогодні має місце майже у всіх сферах людського життя. Особливо гостро питання запобігання та боротьби з нею постає перед Україною саме в умовах воєнного стану, коли вчинення тих чи інших корупційних правопорушень не тільки породжує масове обурення серед громадян, а й підриває авторитет влади, свідчить про нездатність держави активно та ефективно протидіяти ворогу. Оскільки діяльність викривачів корупції є такою, що ставить під ризик безпеку останніх внаслідок застосування до них погрози, насильства та інших протиправних заходів впливу, вважаємо, що саме належне законодавче закріплення і розширення змісту їх прав та гарантій не тільки допоможе захистити їхні права, а й також сприятиме зростанню кількості повідомлень про корупційні правопорушення, притягненню до відповідальності винних осіб, та, як наслідок, покращенню загальної антикорупційної ситуації в країні.

У національному законодавстві України визначення поняття «викривач» закріплено у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», згідно з якою, викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти ко-

рупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [1]. Водночас Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) під викривачем розуміє фізичну особу, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [2]. Порівнявши ці два визначення, бачимо, що між ними є як спільне, так і відмінне. Так, щодо спільного, то варто відзначити, що як в Законі України «Про запобігання корупції», так і в КПК України передбачено, що інформація, яку надає викривач, має бути достовірною. Як зазначає Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) у своєму роз'ясненні № 2 від 12.06.2023 р. «Щодо правового статусу викривача» (далі – роз'яснення № 2), достовірність інформації – це її властивість встановлювати реальну наявність фактичних даних, що підтверджують можливе вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону, а також суб'єктивне сприйняття інформації такою, що відповідає дійсності та є правдивою [3].

У свою чергу, відмінність цих визначень полягає в тому, що: по-перше, якщо Закон України «Про запобігання корупції» визначає викривача як будь-яку фізичну особу, яка повідомила про можливі корупційні правопорушення, незалежно від того, куди саме вона звернулася зі своєю інформацією, то КПК України звужує це коло осіб, відносячи до викривачів лише тих, хто звернувся безпосередньо до органу досудового розслідування, зокрема до Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, органів Національної поліції України тощо; по-друге, якщо для Закону України «Про запобігання корупції» визначальним є саме джерело інформації щодо виявлення особою корупційного правопорушення (трудова, професійна, господарська, громадська, наукова діяльність тощо), то КПК України не містить жодних обов'язкових умов про перелік таких джерел взагалі [4, с. 152; 1; 2].

Крім того, дотепер невирішеним залишається питання щодо визнання особи викривачем у кримінальному провадженні у випадках, коли така особа повідомляє про вчинення не безпосередньо корупційних, а так званих пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Так, Законом України № 1576-IX від 29.06.2021 р.

було внесено ряд змін до Кримінального Кодексу України (далі – КК України), серед яких, власне, були ті, що пов'язані із введенням такого поняття як «правопорушення, пов'язане з корупцією». Так, в пп. «а» п. 2 ч. 1 цього ж Закону було внесено доповнення абзацом другим примітки ст. 45 КК України шляхом його викладу в такий спосіб, що передбачав визнання кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, правопорушення, передбачені статтями 366-2, 366-3 КПК України» [5; 6]. Оскільки законодавець, серед іншого, не вважав за необхідне одночасно внести правки і до п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України, викривачем у кримінальному провадженні, вочевидь, не може бути особа, що повідомила про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією. Такий підхід, на наш погляд, жодним чином не виправдовує основну мету антикорупційної політики, яка спрямована на виявлення та запобігання корупції в усіх її формах та проявах. З огляду на це вважаємо за необхідне внести зміни і до КПК України шляхом трактування поняття викривача як особи, що повідомляє про вчинення не лише корупційних, а й пов'язаних із корупцією протиправних діянь.

Не зважаючи на те, що НАЗК у своєму роз'ясненні № 2 з приводу цього зазначає, що при встановленні, чи набула особа статусу викривача, слід застосовувати вимоги, які містяться не лише в п. 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України, але і в Законі України «Про запобігання корупції», вважаємо, що відмінності у визначенні поняття «викривач» в Законі та КПК України не просто породжують колізії в законодавстві, а й заважають сформувати єдиний (уніфікований) підхід до створення й функціонування належних і необхідних гарантій захисту прав викривачів корупції. Так, НАЗК надає певні роз'яснення з приводу проблеми наділення особи статусом викривача, однак так чи інакше на законодавчому рівні це питання залишається неврегульованим. Крім того, варто зауважити, що такі роз'яснення мають рекомендаційний характер, оскільки НАЗК, згідно з чинним законодавством, видає у межах своїх повноважень лише накази і доручення. З огляду на це, досить прогресивним у вирішенні цього питання, на наш погляд, може стати виконання заходів Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, у якій, серед іншого, у очікуваному стратегічному результаті за п. 1.6.3.3 передбачається запровадження широкої дефініції «викривач» [3; 7].

При подальшому дослідженні правового статусу викривача хотіли б зосередити особливу увагу на структурі такого статусу. Класично, формуючи авторську дефініцію «правовий статус», дослідники в межах визначення його структури вдаються до застосування двох основних

підходів – широкого та вузького. Вузький підхід передбачає віднесення до структури правового статусу особи лише прав та обов'язків [8, с. 84], широкий – окрім прав та обов'язків, встановлює певні додаткові елементи, такі як відповідальність, правосуб'єктність, юридичні гарантії, тощо [9, с. 200; 10, с. 10]. У рамках свого дослідження ми поділяємо позицію А.Б. Фодчука щодо структури адміністративно-правового статусу викривачів корупції, яка включає права, обов'язки, гарантії та відповідальність. Як слушно зауважує автор, зазначених елементів цілком достатньо для того, аби надати статусну характеристику викривачам, тобто повністю визначити їхнє правове становище, сформувавши певне загальне уявлення про юридичне оформлення їхніх основних прав [11, с. 110]. Саме тому, за аналогією, пропонуємо до характеристики кримінально-правового статусу викривача корупції застосовувати саме такий підхід.

Розглядаючи правовий статус викривачів корупції, першочергово варто з'ясувати, як саме цей правовий статус співвідноситься із статусом заявника, потерпілого та свідка в кримінальному провадженні. Так, відповідно до ч. 1 ст. 60 КПК України заявник – це фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим [2]. Як ми бачимо, на відміну від викривача, законодавець передбачає можливість надати такий статус не лише фізичним, а й юридичним особам. Крім того, в ч. 3 вищевказаної статті він наділяє заявника, який одночасно є викривачем, крім передбачених ч. 2 ст. 60 КПК України прав, додатковими правами, встановленими в Законі України «Про запобігання корупції».

Зокрема, заявник, що одночасно є викривачем, має право на: отримання інформації про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування за фактом повідомлення ним інформації; повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону без зазначення відомостей про себе (анонімно); на винагороду у визначених законом випадках; на отримання психологічної допомоги; на відшкодування витрат у зв'язку із захистом своїх прав, витрат на адвоката у зв'язку із захистом своїх прав як викривача, витрат на судовий збір; на безоплатну правничу допомогу у зв'язку із захистом своїх прав; на конфіденційність, тощо [1].

Важливо зазначити, що законодавець вказує на те, що права і гарантії викривачів поширюються на близьких осіб викривача. Так, Закон України «Про запобігання корупції» до близь-

ких осіб викривача відносить членів його сім'ї, а також чоловіка, дружину, батька, матір, втічима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного та двоюрідного братів, рідну та двоюрідну сестер, рідного брата та сестру дружини (чоловіка), племінника, племінницю, рідного дядька, рідну тітку, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху, батька та матір дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням викривача [1]. З одного боку, такий широкий перелік близьких осіб, на яких поширюється захист, на наш погляд, свідчить про системний та всеохоплюючий підхід законодавства до забезпечення безпеки викривачів корупції та їхніх родин, однак з іншого – залишається незрозумілим ототожнення в одній правовій нормі і «прав», і «гарантій захисту» викривачів. З цього приводу ми підтримуємо А.Б. Фодчука щодо необхідності диференційованого підходу до визначення вказаних понять. Так, слушною є думка, що права викривача корупції мають бути визначені виключно для осіб, які повідомляють про порушення антикорупційного законодавства, оскільки з їх допомогою особа має можливість набути і в подальшому реалізувати відповідний правовий статус; натомість сфера дії гарантій захисту викривачів, навпаки, має охоплювати як викривачів корупції, так і близьких їм осіб [11, с. 144]. Це цілком логічно, оскільки видається дещо дивним наділяти, до прикладу, близьких осіб викривача правом на отримання винагороди, чи правом доступу до інформації про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування корупційного правопорушення тощо. Наслідком неналежного розмежування таких понять, на наш погляд, є порушення принципу правової визначеності (існує складність з'ясування змісту цієї норми права і можливість скористатися нею в повному обсязі).

Розмежовуючи статус потерпілого та викривача, варто погодитися із думкою В.В. Луцик та В.І. Головук, які підкреслюють, що правовий статус заявника та викривача не є постійним, а може трансформуватися із часом [12, с. 531]. Дійсно, особа, яка спочатку виступила як заявник або викривач, може набути статусу потерпілого, якщо в ході розслідування буде встановлено, що вона зазнала моральної, фізичної або майнової шкоди. Однак тоді видається логічним стверджувати, що викривач або заявник, що стали потерпілими, автоматично позбуваються свого попереднього статусу. Ми не погоджуємося з думкою вищезазначених науковців про те, що чинний КПК України передбачає окрему можливість поєднання одночасно двох процесуальних

статусів – викривача та потерпілого. Так, автори, акцентуючи свою увагу на тому, що згідно з ч. 1 ст. 120 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» адміністратор за випуском облігацій має виключне право виступати потерпілим у кримінальних провадженнях в інтересах власників облігацій, не взяли до уваги те, що згідно із п. 1. ч. 1 ст. 2 вищевказаного закону, адміністратор за випуском облігацій – це особа юридична [12, с. 531; 13], а не фізична, а отже, в даному випадку, вона може володіти одночасно лише одним правовим статусом – статусом потерпілого. Статус викривача як такого, ні КПК України, ні Законом України «Про запобігання корупції» для юридичної особи не передбачений. З цього приводу слушною є думка К.Р. Резворович, що юридична особа не може бути викривачем, оскільки позбавлена здатності формувати суб'єктивні переконання, необхідні для оцінки достовірності інформації. Авторка чітко аргументує свою позицію, зазначаючи, що юридична особа не може мати ніякого переконання хоча б з тієї причини, що вона не має свідомості як у людини, а є «штучним» юридичним утворенням, породженням законодавчої техніки, спеціально створеним суб'єктом публічного або приватного права [14, с. 135].

Щодо співвідношення правового статусу свідка та викривача у кримінальному провадженні, варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України, свідок – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [2]. У своєму роз'ясненні № 2 НАЗК зазначає, що, якщо викривач є особою, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань, і при цьому не належить до осіб, визначених у ч. 2 ст. 65 КПК України, які не можуть бути допитані як свідки, він має такі права та обов'язки свідка, які передбачені ст. 66 КПК України [3]. Звідси випливає, що для виникнення у викривача одночасно правового статусу свідка, необхідно, щоб: по-перше, викривач володів відомостями, які мають значення для доказування в кримінальному провадженні (така умова, вочевидь, завжди реалізується); по-друге, викривач був особою, яка згідно із законом підлягає допиту як свідок.

Незважаючи на низку законопроектів, все ж на сьогоднішній день відсутній єдиний спеціальний законодавчий акт, який би регулював питання правового статусу викривачів корупції, зокрема, чітко й послідовно закріплював їхні права і обов'язки як учасників кримінального провадження. Вказані недоопрацювання законодавця, окрім того, що ускладнюють процесу-

альну взаємодію викривачів із правоохоронними органами, серед іншого, негативно впливають і на загальну ефективність боротьби з кримінальними корупційними правопорушеннями.

Варто погодитися із думкою В.В. Михайленко, яка зазначає, що відсутність у викривача жодних процесуальних обов'язків створює проблему в практичній реалізації ним свого власного статусу у кримінальному провадженні. Так, як слушно зауважує науковець, існує абсолютна прогалина щодо його обов'язкової участі у слідчих та інших процесуальних діях після внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомостей за його заявою чи повідомленням. Крім того, КПК України не лише не встановлює для викривача форму його участі в процесуальних діях (добровільну чи примусову), а взагалі залишає за межами правового регулювання саму можливість його залучення до них [15, с. 305].

Частково вирішити проблему неврегульованості участі викривача в кримінальному процесі намагалися В.В. Луцик та І.В. Гловюк, висунувши пропозицію про можливість залучення викривача до проведення негласних слідчих розшукових дій як конфідента на підставі ч. 1 ст. 275 КПК України [12, с. 531]. На наш погляд, така практика не зможе повною мірою забезпечити ефективність досудового розслідування та реалізувати весь потенціал викривача як джерела інформації, оскільки так чи інакше обмежує участь останнього у слідчих (розшукових) діях, інших процесуальних діях. Важливо, щоб викривач був не тільки джерелом інформації на етапі повідомлення про злочин, але й повноцінним, активним учасником подальшого процесу. Звичайно, така участь повинна ґрунтуватися на анонімності та забезпеченні належного правового захисту викривача від можливих переслідувань або тиску з боку осіб, причетних до вчинення правопорушення.

Окрім вищезазначеного, проблемою на сьогодні є також відсутність окремого процесуального рішення щодо визнання чи відмови у визнанні особи викривачем корупції. Так, ч. 9 ст. 214 КПК України встановлюється обов'язок слідчого, дізнавача протягом 24 годин з моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР у письмовій формі повідомити НАЗК про початок досудового розслідування за участю викривача. Передбачається, що копія зазначеного повідомлення НАЗК надається викривачу. Відповідно, постає питання про те, чи визнається невручення такого повідомлення особі відмовою у визнанні її уповноваженим суб'єктом викривачем як таким; чи може особа, що повідомила про вчинення корупційного правопорушення, оскаржити невручення її про статус викривача на підставі п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України

як бездіяльність слідчого, дізнавача, що полягає у нездійсненні ними тих процесуальних дій, які вони зобов'язані вчинити у визначений КПК України строк [15, с. 304; 2]. Така прогалина в законодавстві, на наш погляд, дозволяє зробити висновок про те, що наразі належним чином не закріплено право особи, що повідомляє про вчинення корупційного правопорушення, на отримання інформації, бо ст. 53-6 Закону України «Про запобігання корупції» необґрунтовано це право як таке звужує.

Правовий статус викривача як учасника кримінального провадження передбачає його особливе право на отримання грошової винагороди. Вважаємо, що це право є одним із основних для викривача, а його забезпечення становить не лише приватний, а й публічний інтерес. Так, відповідно до ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції» право на отримання грошової винагороди викривач має лише тоді, коли ним була повідомлена інформація про злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у 5 тис. і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину. Розмір такої винагороди становить 10% від грошового розміру предмета корупційного злочину або розміру завданих державі збитків від злочину після ухвалення обвинувального вироку суду, і, водночас, не може перевищувати 3 тис. мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину [1]. Підтримуємо думку А.Б. Фодчук, який чітко виділяє певні недоліки вказаної норми, і зазначає, що: по-перше, використання в одній і тій же статті різних критеріїв визначення грошової суми є абсолютно необґрунтованим, ускладненим (в ч. 1 згадується про прожитковий мінімум для працездатних осіб, а в ч. 2 – про мінімальну заробітну плату); по-друге, не доречним є також і закріплення права викривача на отримання винагороди «після ухвалення обвинувального вироку суду», оскільки більш логічним видається застосування такого критерію, як «набрання вироком суду законної сили» [11, с. 90].

Багато питань постає з приводу того, як одночасно реалізуючи передбачене ст. 53-5 Закону України «Про запобігання корупції» право на конфіденційність, викривач може повною мірою реалізувати своє законне право на отримання грошової винагороди. Так, у своєму роз'ясненні № 4 від 24.02.2021 р. «Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність» НАЗК до конфіденційної інформації про викривача відносить відомості, які дають можливість ідентифікувати самого викривача, зокрема, такими є його прізвище, ім'я та по батькові [16]. Але виникає питання з приводу того, як Державна казначейська служба України мати-

ме змогу перерахувати винагороду викривачу, коли вирок суду, яким пропонується встановити той чи інший розмір винагороди, містить, до прикладу, псевдонім, або ж іншу змінену інформацію про викривача. Так, 26.02.2020 р. був зареєстрований проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо питання про виплату винагороди викривачу)» № 3127, а вже 02.02.2021 р. його було знято з розгляду. Хоча проект вищевказаного Закону не був в подальшому розглянутий, на наш погляд, він містив досить слушне доповнення з приводу вказаної проблеми. Так, статтю 130-1 Закону України «Про запобігання корупції» пропонувалося доповнити новою частиною восьмою, яка, зокрема, передбачала, що у разі використання викривачем права на конфіденційність, суд, з одночасним ухваленням вироку, постановляє ухвалу про виплату викривачу винагороди, у якій вказуються його особисті дані. Ініціатори законопроекту вказували, що ухвала не повинна була приєднуватися до матеріалів справи, однак мала зберігатися в суді, який ухвалив таке рішення [17].

Хочемо підтримати також думку з приводу несправедливого та необ'єктивного підходу законодавця до порядку розподілу фінансової винагороди між кількома викривачами, які повідомили про один і той самий корупційний злочин (ч. 3 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції») [11, с. 129-130; 1]. Дійсно, визначаючи два основні критерії, на які посилається суд при визначенні конкретного розміру винагороди, що підлягає виплаті, а саме критеріїв «персональності» та «важливості» інформації, залишається незрозумілим, чому законодавець, до прикладу, вважає, що викривач, який повідомив більш важливу та достовірну інформацію, ніж інший викривач, може претендувати лише на рівну винагороду з цим викривачем тільки тому, що обидва викривачі формально повідомили про один і той самий злочин, хоча якісний та кількісний внесок кожного з них різняться. Слушним з цього приводу є запровадження відшкодування винагороди саме за пропорційним способом. Дійсно, співмірність винагороди з інформаційним внеском кожного викривача є більш юридично обґрунтованою, оскільки враховує індивідуальну участь кожної особи у розкритті того чи іншого корупційного правопорушення.

Проблемою на сьогодні щодо виплати винагороди викривачу є відсутність врегульованих процедур такої виплати. Так, реальне виконання існуючих на сьогодні в Україні позитивних судових рішень про виплату винагороди тривалий час було неможливим саме з цієї причини. Однак, хочемо звернути особливу увагу на те, що вже 04.10.2024 р. НАЗК здійснило першу ви-

плату викривачу корупції відповідно до рішення Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 09.11.2023 р. у справі № 991/2197/22 [18] та 18.10.2024 р. НАЗК провело другу виплату винагороди за повідомлення про корупцію на підставі рішення Вищого антикорупційного суду № 991/2288/21 від 02.10.2023 року [19]. Вважаємо, що це свідчить не тільки про перспективу вдосконалення законодавчо закріпленого порядку реалізації викривачами корупції права на отримання фінансової винагороди, а й про готовність держави навіть в умовах воєнного стану, попри законодавчі прогалини, спільними зусиллями органів державної влади таке право реалізовувати.

З цього приводу хотілося б зазначити, що в період збройної агресії РФ проти України доцільно було б запровадити норми, які б регулювали виплати викривачам не лише з джерел бюджетних, а й інших коштів. Так, показовим у цьому може стати досвід Сполучених Штатів Америки (далі – США) та Великобританії, у яких виплата винагороди викривачам може сплачуватися із коштів, отриманих від компаній, які порушують закон щодо запобігання корупції, або з коштів, що отримані в результаті розслідування порушень закону та виконання рішень суду у справах про порушення законодавства [20, с. 33].

Переважає більшість країн на законодавчому рівні регулює питання захисту осіб, які повідомляють про вчинення корупційних правопорушень, спеціальними законами. Канада та США, окрім спеціальних законів, розробили деякі норми в кримінальних кодексах щодо захисту викривачів від переслідування. Зокрема, за такі діяння можуть встановлюватися покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі [20, с. 18]. Вважаємо, що запозичення такої практики буде перспективним і для України, оскільки сприятиме створенню більш безпечного середовища для викривачів, і, в свою чергу, стимулюватиме осіб звертатися з повідомленням про корупційні правопорушення, забезпечить високий рівень довіри громадян до державних органів та органів правосуддя.

Висновки. Корупція є деструктивним явищем для кожної держави на шляху її демократизації. Боротьба з таким явищем може бути ефективною лише тоді, коли в ній, окрім державних органів влади, буде брати участь громадськість. Тією особливою ланкою громадськості виступає саме інститут викривачів, який станом на сьогодні виконує ключову роль у виявленні та припиненні корупційних діянь.

Належне законодавче визначення правового статусу викривача має винятково важливе значення для подальшої розробки заходів безпеки і гарантій захисту його прав на всіх етапах кримінального провадження. Чинне законодавство

України має ряд прогалин з приводу цієї проблеми, а саме: відсутність єдиного тлумачення на законодавчому рівні дефініції «викривач»; неналежне розмежування в національному законодавстві статусів викривачів із заявниками, потерпілими та свідками; неврегульованість питання щодо участі викривача у слідчих (процесуальних) діях; відсутність окремого процесуального рішення щодо визнання чи відмови у визнанні особи викривачем корупції; нерозмежування «прав» викривача від його «гарантій»; ускладненість деяких норм, зокрема з приводу реалізації права на отримання грошової винагороди, їх необ'єктивність тощо.

Вирішення цих та інших проблем можливе лише шляхом внесення законодавчих змін до чинних нормативно-правових актів, а також через запозичення досвіду іноземних держав, зокрема США та Великобританії. Саме ефективність державної антикорупційної політики, реформування векторів її розвитку та подальша розробка спеціальних законів, що регулюють правовий статус викривачів, особливо як учасників кримінального процесу, є важливим кроком на шляху євроінтеграції України, демонстрацією її політичної волі до проведення реальних реформ, ключовим фактором відновлення довіри громадян до державних інституцій та передумовою до консолідації демократичних засад та побудови правової держави.

Вважаємо, що під викривачем можна розглядати фізичну особу, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, вчинених іншою особою.

Видається недоцільним встановлювати перелік видів діяльності для набуття статусу викривача, оскільки прив'язування статусу викривача до конкретних видів діяльності може створювати зайві перешкоди на практиці, коли постає питання про виконання особою цієї обов'язкової умови. Адже, інформацію про корупційне правопорушення може отримати й випадковий свідок, який не буде пов'язаний із жодною із визначених законом сфер, проте, зможе надати критично важливу інформацію, що сприятиме розкриттю корупційного кримінального правопорушення. Так чи інакше останній виконує пріоритетне завдання для держави – сприяє виявленню, запобіганню та розслідуванню корупційних правопорушень, захисту публічних інтересів держави. А відтак не може йти мова про обмеження вказаною умовою його статусу як такого. Це суперечить основним засадам ефективності антикорупційної політики, а саме одній з таких, що полягає в залученні всіх громадян до виявлення та усунення корупційних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
3. Щодо правового статусу викривача: Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 12.06.2023 р. № 2. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/> (дата звернення: 12.11.2024).
4. Страшок А.А. Викривачі корупції та гарантії їх захисту за законодавством України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2023. № 5. С. 150–156.
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 29.06.2021 р. № 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-20#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
7. Про затвердження Порядку координації реалізації Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки та Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 14.07.2023 р. № 145/23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1242-23#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
8. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
9. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України, підручник. Харків: ШУВС 1998, 480 с.
10. Литвин О.В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2009. 20 с.
11. Фодчук А. Б. Адміністративно-правові засади захисту осіб, які надають допомогу в протидії корупції: дис. ... д-ра філософії в галузі права 081. Київ, 2020. 276 с.
12. Луцик В.В., Гловюк І.В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. № 10. С. 529–532.
13. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#n1974> (дата звернення: 12.11.2024).
14. Резворович К.Р. Аспекти цивільно-правової охорони прав та інтересів викривача. *Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції: матеріали круглого столу (Київ, 2 листопада 2018 р.)*. Редкол.: В. Черней, К. Ланчінскас, А. Фодчук та ін. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. С. 134–137.
15. Михайленко В.В. Викривач у кримінальному провадженні: прогалини процесуального статусу. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.)*. Редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. С. 302–305.
16. Щодо забезпечення права викривача на конфіденційність та анонімність: Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 24.02.2021 р. № 4. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/vykryvachi-koruptsiyi/> (дата звернення: 12.11.2024).
17. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо питання про виплату винагороди викривачу): проект Закону України від 26.02.2020 р. № 3127. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1389> (дата звернення: 12.11.2024).
18. Вперше в історії України викривач корупції отримав винагороду. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/vpershev-istorii-ukrainy-vykryvach-koruptsii-otrymav-vynagorodu/> (дата звернення: 12.11.2024).
19. Винагорода за повідомлення про корупцію: ще один викривач отримав виплату. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/vynagoroda-za-povidomlennya-pro-koruptsiyu-sche-odyn-vykryvach-otrymav-vyplatu/> (дата звернення: 12.11.2024).
20. Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Дідач В., Онікієнко О. Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Київ, 2023. 146 с.